

„На Острова на блажените“ като реалност

Пламен Дойнов

Извън алегорическата си многозначност и композиционна тоталност Славейковата мистификационна антология „На Острова на блажените“ предизвиква уподобяващи и разпознаващи тълкувания. В книгата има достатъчно знаци, които сочат уподобяване на Острова с българския свят и литература. В може би най-устърдения и детайлен, но и най-ограничителен прочит на книгата, извършен от Ангел Тодоров през 1958 г. съвсем пряко се настоява, че „Пенчо Славейков си е поставил за цел да представи – чрез бележки за измислени поети и свои стихотворения, дадени като техни – действителността от негово време в България (главно литературния, но също и обществения живот). И бележките, и много от стихотворенията имат силно сатиричен характер и са насочени против политическия гнет, пригаждането към унижаващите условия на буржоазното общество...“¹. На другия полюс е продуктивното разпознаващо четене на Галин Туханов около началото на ХХІ век, според когото Пенчо Славейков вече отказва да говори установените езици за българското на Вазов и Алеко Константинов и „предпочита езика на равновесните реторико-логически обрати: е и не е, може и не може, трябва и не трябва. България не е нито близо, нито далеч от Острова, разстоянието между тях не може да се измери, различията и общите черти не могат да се сложат върху везните“². Казано още по-ясно от Туханов, „идеята за родното престава да се покрива с идеята за българското [...] в „На Острова на блажените“ тази връзка не е автоматична и сигурна. За българския модернизъм от първото десетилетие на века родното става по-широката идея, която би могла да съдържа в себе си българското като свой репрезентативен отглас, но се разпростира далеч извън и отвъд неговата телесно-зрима нагледност, сочейки към имагинерните пространства на духовното“³. Между тези два полюса бихме могли да изградим мостове, по които да преминат други интерпретативни намерения и находки. Но за задачата, която си поставяме тук, по-важно е финалното забелязване на Михаил Неделчев в знаменитата му студия от 80-те години на ХХ в., че в антологията е „изобразена цялата действителност“, представен е „един образ на условен национален исторически живот“⁴. Островът е съчинен от Славейков, но това не го прави по-малко съществуващ. Затова нека опитаем да вървим в обратна посока – не да хвърляме мостове между проектираните от тълкувателите образи на Острова, а да оставим представата за него без никакви мостове, т.е. да го открием именно като остров, който наистина е *някъде там* – ограничен, присъстващ, наличен, един географски, исторически, литературен, литературноисторически Остров. Или, казано иначе, *да усилим реалността* на Острова на блажените.

¹ Тодоров, Ангел. *Бележки* – В: Славейков, Пенчо. П. *Събрани съчинения в осем тома. Том 2*, С., 1958, с. 277–278.

² Туханов, Галин. „На Острова на блажените“ и културните асиметрии на ранния български модернизъм. – *Литературен форум*, бр. 17, 30.04 – 6.05.2002.

³ Неделчев, Михаил. „На Острова на блажените“ като сложен израз на българския литературен персонализъм. – В: Неделчев, М. *Социални стилове, критически сюжети*, С., 1987, с. 47.

* Можем ли да опитаем да играем играта на Славейков? Да се престорим, че *вярваме* на мистификацията? Да се оставим на приключенския импулс, като пожелаем да *намерим* Острова? Да *тръгнем* към Острова? Да го *разпознаем* и *посетим*?

И така, къде е Островът на блажените? Дори Ангел Тодоров допуска разпознаване между *българското* и *островното*:

„Решавайки да пише за българския живот в иносказателна форма, като за някаква друга страна, той [П. П. Славейков] нарича България Остров на блажените. Тоя остров обаче не е просто повторение на България, а има свои очертания, своя атмосфера – с поетични имена на градове, реки, планини...“⁴

По-нататък Тодоров посочва, че имената на градовете и на поетите от въображения Остров всъщност напомнят названия на български топови и на славянски антропоними: столицата Артаня е име, образувано при обратно четене на Янтра, с добавена буква „а“ – за благозвучие. Градове като Овеилвес (наобратно – Севлиево) и Антварт (наобратно и с корекции – Трявна) също отвеждат към български реалии. Но въпреки тази разшифровка в търсене на български генотипи, Тодоров стига до предположението:

„Би могла да се направи цяла карта (неотговаряща пряко на българската) на Острова на блажените по редицата конкретни посочвания в антологията на географски места – цял един свят със свой вътрешен живот“⁵.

Играта на приближение и отдалечаване между българската и островната действителност се провежда през цялото книжно пространство на антологията. И тъкмо в това междинно поле на удостоверяване възниква *другата реалност* – конструктивът на Острова с *неговите* поети, книги, градове, малки истории, едва загатното всекидневие, както и с онези стихове, „в които е застъпен пейзажният елемент, дето личи живописната външност на живота и природата на Острова на блажените“⁶. Постижима ли е тази *външност* на Острова?

⁴ Тодоров, А. Цит. съч., с. 278.

⁵ Пак там, с. 278. А относно имената на поетите Тодоров пише: „За основа на имената на поетите в антологията Славейков взема сборника „Български народни песни“, събран от Димитър и Константин Миладинови (1861 г.) – както имена от самите песни, така и от именния списък в края на книгата“ – Вж. Пак там, с. 279–280.

⁶ Славейков, П. П. *На Острова на блажените. Антология. Биографиите на поетите, а стиховете преведени от Пенчо Славейков. Портретите е рисувал Никола Петров*. Под редакцията на Боян Пенев. Трето издание. Хемус, С., 1946, с. 6. Тук и по-нататък в този текст цитираме книгата по това издание, отразяващо предсмъртните преработки на П. П. Славейков върху негов личен екземпляр и съобразено с последната му авторска воля, като: Славейков, П. П. *На Острова на блажените* [антология].

вероятен учител и връхновител *Нитче* (1844–1900). Ето как миналото прекосява границите на съвременността – Островът има нужда от всички свои поети, от всички свои времена, а идеите от Острова на блажените изпробват или дори поражат идеите на кончинента. Още по-показателно е футуристичното хрумване, че Иво Доля умира през 1934 г. – 24 години след първото издание на мистифицираната антология. Чрез това отправяне към *предстоицето* Славейков въсхитително чертае най-неинейно време, в което минало, настояще и бъдеще сякаш *тратят* едновременно. В света на Острова на блажените времето е възгато в пространството. Впрочем такава е хронологията на литературата – пространствена. Така литературата замества рехавата история на Острова. Оказва се, че Островът на блажените си има *своя* национална история, която по същината си е *литературна*.

Хипотеза 3 (литература)

Още във второто изречение на предговора си към „На Острова на блажените“ Славейков оповестява, че печата на български „антология от песни и стихотворения из една чужда поезия, за което съществуване едва ли някой нашенеу е чувал по-напред, както англичаните за нашата народна песен“²³. Показателна симетрия: литературата на Острова е на също толкова разстояние от българската публичност, колкото българската словесност (народна песен) от английската публичност. Става дума за равноотдалечени културни пространства, които излъчват екзотичност – България към Англия и Островът към България. Островът е толкова *незнаен* у нас, че Славейков се явява негов съвременен откривател. Но той го открива не само за българите, а и в значителна степен за самите островитяни, заявявайки, че *стълпява* биографиите и характеристиките „повече от факти за пръв път от мене лично събирани, че готови и печатан материал за това почти няма“²⁴. Поезията там страда от липса на критичност и каквато и да е друга саморефлексивност, защото „тия биографии и характеристики на поемите се явяват нещо съвсем ново, неизвестно и за самите читатели на Острова“²⁵. Въпреки тези дефицити, литературата на Острова демонстрира понякога самосъзнание за пълноценност и мощ. В един от цитираните очерци за Ралин Стубел тя се представя като индивидуалистическо откритие, което има бъдеще:

„Литературата на Острова на Блажените не се развива тъй органически, както у съседите им. Но започва пък индивидуалните прояви на творчеството у тях са много по-интензивни и значителни, бликащи с елементарна страст и сила. Благодат за този млад народ е, както в обществения му живот, тъй и в литературата, че той не си връзва волята с каша на преживелици и мъртъвци на каква и да е традиция.“

А езикът на островната литература е *вълишебно* сечиво:

„Езика ни е дивен. И в него е залогът на онба хубаво, което ние ще създадем, за да се отплатим на бащи и деди за онба, което те са създали за нас. Той е активен език. Во всяка негова дума има меч, млат, дайте и мускули. С него може човек да се бори и с господ, както Яков, и ще има благословието му!“

Преводът на „Тъй рече Заратустра“, извършен от Иво Доля и жена му, показва как „езика на Острова на Блажените, счтан негоден като културно сечиво, е език, който може всичко да каже и тъй хубаво, както най-опитните културни езици“²⁶. Стихотворите и поемите на Секул Скътта от 1909 г. показват, че „на езика на Острова на Блажените, бедният и първобитен наглед, може да се твори като на някой европейски културен и най-изискан език, с нюанси в мисълта и образите, каквито преди никога не е мислял, че се крият в него“²⁷. „Химните за смъртта на Свръхчовека“ от Бойко Раздяла са „издавани много пъти, но особено е известно изданието на Стеля Артаня, 1880, печатано на японска хартия, с илюстрации от най-добрите художници на Острова“²⁸. Полиграфско бижу – гордост за островната култура. И въпреки всичко, дефицитите в литературата на Острова остават. Особено прозата и драмата тънат в неосъществяване. Затова пък поезията на Острова близа в пряк досег и интензивен диалог с европейските литератури. Доре Груда школува в Иво Доля, но и в немския поет Теодор Шорм. Силва Мара е „възпитаница на сестрата на знаменитата Кети Фроълхал, приятелката на Гриларцера“, а нейните „Епиграми“ са пребедени на английски, италиански и новогръцки. Стамен Росица „е един от най-страстните Любители на пътуванията по суша и море“, дори е посетил България през 1906 г. и е написал книга под заглавие „На Балкана“, в която се е изказал доста саркастично за българската „художествена поезия“, наричайки я „козарщина“. Тихо Чубра (с *истинско* име Янко Мирра) живее „главно в Париж“ и непрекъснато пътува в Испания, Швеция, Норвегия, а Славейков се запознава с него в Нюрнберг. Секул Скътта постига „академическо образование в Париж“, където живее повече, „околкото в родиня си край“²⁹, а към момента е в Лондон, където е близо

до „скровищата на Британския музей“, понеже „работи върху обширна история на гръцката лирика“. Именно неговите изследвания използват немският елинист Ервин Роде, за да напише книгата си „Das Seelenleben der Griechen“ („Духовният живот на гръците“). Поемите от Острова са преждани на чужди езици, а някои от тях оставят кощите си в чужди страни – Бойко Раздяла „е погребан в парижкото гробище при Монмартр“, а Боре Вихор е обесен в Рим. Островът на блажените е неравноотна, но видима и диалогична част от европейското литературно пространство. Антологията представя по същество *южноевропейска* поезия, чиито автори – в различни теми и жанрове, със свои почерци – непрекъснато преодоляват изолираността на Острова, за да го включат в архипелага на един същностно безграничен гуховен свят.

Хипотеза 4 (литературна история)

В очерка си за Витан Габър поетът-съставител Славейков споменава, че е *бил* на Острова на блажените. Сякаш това въобразено посещение²³ му дава шанс да се превърне в *истински* откривател/изобретател на груга литература/поезия. Демияурът автор успява да зададе и литературноисторическите проекции на този нов литературен свят. Изключителното влияние на Славейковата книга се дължи на няколко идеи, извлечени и конструирани тъкмо чрез „На Острова на блажените“. Тук ще ги цитираме:

- Идеята за алтернативно (книжно, фикционално) пространство: *Отстраня* на абсолютно ясно налицествата „действителна“ и „полуостровна“ България Пенчо Славейков изгражда фикционалната истина на „островната“ литература; предпоставя се съществуването на различен свят в другостта на текста; Островът не е материално или географски поместен, а изведен в конкретен (текстуален) пространствен изолационизъм, опозициен на „реалната“ българска полуостровна свързаност; литературният остров България срещу Балканския полуостров; книгата може да се чете през поне три големи интерпретаторски кода – мистификация, антология, утопия (Св. Изгов)²⁴.

- Идеята за липсата на референт и оригинал: Според предговора си „На Острова на блажените“ е *преводна* антология, т.е. представя някакво непроставено и в последна сметка непроставимо „начало“; Славейков е написал направо превода – преди оригинала е създадено копие; книгата става „невъзможна“ (Орлин Славов)²⁵; въпреки разпознавателните алозии за българското, текстостите в книгата представят поезията на един *несъществуващ* остров; референциалността е проблематизирана – означаващите се сочат взаимно, докато изпълят лабиринтното пространство на трудно обходим „остров-библиотека“ (Валери Стефанов)²⁶; угодостверяващите и миметически функции на литературата биват поставени под въпрос – *голям въпрос!*

- Идеята за синхронната „драматургична“ съпложност на текстовете в литературата и литературната история: Структурирането на Славейковата книга излиза от биографичния еволюционен ред, тя не следва прогресистката каузалност на някакво „сво“ литературно развитие, илюстрирано от поседователната смяна на „лоши“ и „добри“ текстове; книгата разпределя стихотворенията си в равнинната едновременност на драматургично редуващите се равнотенни „моноозии“ на поемите от Острова; кризата в диахронната ситуираност на литературните текстове, в мисленето за тях като случващи се в определен времеви ред същност отваря възможности за префункционализирането им в други констелации – предпочитане към „маргинални“ почерци и жанрове, усложняване на нормите за поезия, радикално усмяняване в съществуването на траен общоприет вкус „що е поезия“ и валидиране на частичен, на ситуативен консенсус за установяване на *стойността* в литературата.

- Идеята за постоянното *различаване* (difference) на автора: „На Острова на блажените“ гарантира непрекъснато колебание в идентифицирането на автора и пишещия човек, на почерка и името; възникват напрежения между хетеронимните лирически субекти (поемите от Острова) и емблемата на тогата автор (Пенчо Славейков); този „бал с маски“, който книгата устройва, за пръв път сменя в концептуален вид проблема за модерния автор в българската литература; открехнатата врата към постоянното убявяване на авторското лице във верига от неидентичности същност води и към проблематизиране на автентичността и изповедността в поетическото писмо; вместо

²³ Впрочем, както вече стана ясно, в очерка „На Острова на блажените“ Славейков дори датира свое посещение на Острова – май 1909 г.

²⁴ Изгов, Светлозар. *Името на острова – Литературен форум*, бр. 10, 17 – 23.03.1998.

²⁵ Славов, Орлин. *На Острова на блажените: невъзможната книга – Литература*, кн. 2/1994, с. 134–149.

²⁶ Стефанов, Валери. *Остров-библиотека – Български език и литература*, кн. 4-5/1996, с. 1–8.

автор, читателят следва *неидентични авторски следи*, несъвпадания с напращащата се тъждественост на „индивидуалния стил“ на тогата автор.

- Идеята за въвеждането на теоретическия дискурс в поезията: Изобилството и конституиращата роля на паректостите в книгата на Славейков предопределя четенето на поезията и проза *заедно* – предговорт и очерците *предварително* тълкуват и *по-късно* дописват стихотворенията, обграждат ги идеологически, грижат се за четенето на поезията, за усилването на разликите между хетеронимните, за неидентичността на цялото; там където лирическият почерк на тогата автор (Славейков) приближава и почти събира двама различни хетеронимни поети на Острова, игва на помощ биографичната бележка или дори изграването на друга половина роля (чрез двата женски хетеронима в книгата); паректостите имплицитно своеобразен „теоретически дискурс“, който представлява коментар, възраден в поетическия текст в ситуация на промяна се кристическа (авто)рефлексия.

- Идеята за пренаписването (изобретяването) на традицията: Изграждатки всеобхватна визия за една нова фикционална национална поезия, Славейков подказва и радикална жест за пренаписване на традицията; липсата на традиция не пречи тя да бъде изобретена (В предговора: *И ето, понеже ни липсва своя сватба, аз ви казвам на чужда*); в едно абсолютно *тук-и-сега*, което хоризонтализира и синхронизира историята, Славейков преобръща посоките на известната темпорална схема „минало – настояще – бъдеще“ и ги съсредоточава в новото изобретяване на историята като обновяващо се писмо; чрез поезията настоящето санкционира ценността на миналото, „синавете“ пренаписват „бащите“ (стихотворението „Баща ми в мен“ би могло да напише и „Аз в баща си“; и *както в мене ти и ази в теб живея*); българската литература може да се случи, *да стане* най-после единствено като „чужда“ и „присвоена“, като съчинена и активно усвоена през световния културен опит.²⁷

* Литературната история вече е сторила достатъчно, за да изтегли Острова на блажените, създаден от П. П. Славейков, на специална дистанция от уносказателни и прочее тълкувания, обособила го е като отделна културна територия. Предлагам да гледаме на този Остров именно като на пълноценно пространство, мистифицирано, за да бъде алтернативен свят, в който идеята за българското е част от идеята за европейското.

Островът на блажените е част от *запазната идея* в българската литература и култура (това означава и *южна*, и *медитеранска* идея), феномен на българския модернизъм, равноценно положен в контекста на западноевропейската културна модерност. Днес можем да го кажем и така: Островът на блажените не е България. Но Островът на блажените е нашата Родина.

Публикува се с *незначителни съкращения*

²⁷ Идеята в тази част на текста – *Хипотеза 4 (литературна история)* – са представени за пръв път в изследването: Дойнов, Пламен. *Българската поезия в края на XX век. Част втора*, кн. 2, 2007, с. 30–33.